

Ugovor o špediciji (otpremanju)

- **UGOVORI O ORGANIZOVANJU PREVOZA I PREVOZU STVARI**
- **UGOVOR O ŠPEDICIJI (OTPREMANJU)**
- **I - POJAM, ZNAČAJ I PRAVNI IZVORI**
- **1. Pojam ugovora**
- Ugovor o špediciji (otpremanju, otpremništvu, otpravljanju) u teoriji se, obično, definiše kao ugovor kojim se špediter (otpremnik) obavezuje da, u svoje ime a za račun komitenta (nalogodavca), izvrši organizovanje otpreme ili dopreme stvari te obavi druge uobičajene poslove i radnje uz naknadu. Prema tekstu Zakona o obligacionim odnosima, ugovorom o špediciji obavezuje se špediter da, “radi prevoza stvari zaključi u svoje ime i za račun nalogodavca ugovor o prevozu i druge ugovore potrebne za izvršenje prevoza, kao i da obavi ostale uobičajene poslove i radnje”, a komitent se obavezuje isplatiti naknadu (ZOO, član 827).
- Iz teorijskog i legislativnog poimanja ugovora o špediciji jasno slijedi da je osnovni sadržaj posla špedicije i poslovne djelatnosti špeditera u organizaciji prevoza stvari, tj. otpremi odnosno dopremi stvari. Špediter je “arhitekta” prevoza stvari. Najčešće, organizacija prevoza obuhvata otpremu odnosno dopremu stvari po principu “od vrata do vrata” ili “od skladišta do skladišta”.

- Pojam ugovora o špediciji određuje pravni položaj špeditera. On djeluje u svoje ime a za račun komitenta, svoga nalogodavca. Isti je pravni položaj špeditera i komisionara, oba djeluju u svoje ime a za račun drugoga. Zato se u nekim pravima špediterski ugovor podvodi pod ugovor o komisionu, odnosno podvrstu komisiona (francusko, rusko i donekle švajcarsko). Razlika između špeditera i komisionara jeste u samoj prirodi poslova i radnji koje oni obavljaju u pravnom prometu, što se može vidjeti kod izlaganja o bitnim elementima tih ugovora.
- Prema našem zakonu, ugovorom se može predvidjeti da špediter djeluje, ne u svoje ime, nego u ime i za račun svoga nalogodavca (ZOO, član 827). Radi, dakle, kao zastupnik s tim što se to mora izričito ugovoriti. Nekada će biti potrebno da špediter samo neke pravne radnje (npr. carinjenje) obavi kao zastupnik (agenturna klauzula).
- U uporednom pravu postoje tri sistema regulisanja špedicije: po prvom, u koji spada i naše pravo, ugovor o špediciji je poseban i samostalan nominatni ugovor (njemačko, mađarsko, poljsko); po drugom sistemu, ugovor o špediciji je posebna vrsta ugovora o komisionu (francusko, rusko) i po trećem sistemu, koji je karakterističan za anglosaksonsko pravo, ugovor o špediciji je vrsta agencije (agency).

- **2. Značaj špedicije**

- Špedicija je uslužna djelatnost i sastoji se u stručnoj organizaciji prevoza stvari. Pojavila se kao nužan rezultat podjele rada u prometu roba. U posljednje vrijeme se naglo razvila jer je sve veća cirkulacija dobara, naročito u međunarodnoj razmjeni, tražila da se pojavi subjekt u prometu robe, na prvom mjestu između trgovine i saobraćaja, koji obezbjeđuje organizaciju prevoza robe. Putevi prevoza postaju sve mnogobrojniji, kako u jednoj zemlji tako i između raznih zemalja, a uslovi prevoza - pravni, ekonomski i tehnički - postaju sve komplikovaniji.
- Prilikom transporta stvari, potrebno je poznavanje mnogobrojnih propisa i poslovnih običaja koji se tiču niza radnji počev od pakovanja, predaje na prevoz i carinjenja do preduzimanja sanitarnih mjera i izbora puteva prevoza - željezničkih, pomorskih, suvozemnih i drugih. U vezi s tim je i primjena raznih tarifa i beneficija, preferencijala i refakcija. Poznato je da na transport djeluju dvojaki faktori: stimulativni i restriktivni. Sve to treba da zna onaj koji otprema stvari, da bi iskoristio razne olakšice (povlastice) i organizovao prevoz stvari što sigurnije, jeftinije i brže. Izbjegao, eventualno, plaćanje kazni i penala, zadržavanje robe ili čak zapljenu robe u slučaju da se ne udovolji nekom propisu.
- Da bi ostvario svoj osnovni cilj - iznalaženje najpovoljnijih uslova za povjerenu mu organizaciju prevoza stvari, postigao istovremeno njihovu zaštitu i sniženje troškova transporta, špediter organizuje zbirni prevoz stvari (zbirna špedicija). Stvari se prevoze: vagonskim pošiljkama, prekomorski prevoz se obavlja na osnovu grupne teretnice, organizuju se maršrutni vozovi, kamionski karavani.

- **3. Pravni izvori**

- Špedicija, za razliku od transporta, nije regulisana niti unificirana međunarodnim konvencijama. Bilo je izrađeno nekoliko konvencija, posljednja 1968. godine koja nije usvojena, ali njena pravila imaju snažan uticaj na poslovnu praksu. Veliki značaj imaju unificirana pravila i sadržaji koji se nalaze u špediterskim ispravama. Dokumenta koja se naročito koriste u međunarodnoj špediciji su ova: špediterska potvrda (FCR), špediterska transportna potvrda (FCT), špediterski konosman (FBL) i špediterska skladišna potvrda. Svjetska organizacija špeditera (FIATA) usvojila je autentične tekstove ovih isprava.
- Zakonom o obligacionim odnosima regulisan je ovaj ugovor u cjelini (član 827-846), kao poseban i samostalan ugovor. U slučaju pravne praznine, na ovaj ugovor se primjenjuju odredbe zakona koje se odnose na ugovor o komisionu, odnosno trgovinskom zastupanju, a shodno i pravila o nalogu (ZOO, član 829, 772).

- Značajan izvor prava su i opšti uslovi poslovanja špeditera koje donose grupacije špediterskih organizacija ili trgovinske komore. Opšti uslovi su autonomni izvor prava i primjenjuju se po volji ugovornih stranaka, mada ima mišljenja da oni spadaju u domen objektivnog prava. Njihova primjena može se izričito ili prećutno ugovoriti zašto je dovoljno da je komitent znao ili morao znati da špediter djeluje isključivo na osnovu opštih uslova poslovanja. Većina autora smatra da je, ipak, potrebno da su opšti uslovi poslovanja bili poznati komitentu u vrijeme zaključenja ugovora, a pretpostavlja se da su mu bili poznati ako su objavljeni na uobičajen ili propisan način.

- **II - ZAKLJUČIVANJE I BITNI ELEMENTI UGOVORA**

- **1. Zaključivanje ugovora**

- U našem pravu, ugovor o špediciji je neformalne prirode jer zakon ne traži obaveznu pismenu formu ugovora. Može se zaključiti na bilo koji način.
- I u oblasti špedicije postoje odnosi konkurencije u kom smislu špediterska društva, naročito jača, preduzimaju poslovne aktivnosti na pojačavanju akvizicije komitenata. Oni to čine poslovnim komunikacijama, promocijom i propagandom, te davanjem savjeta zainteresovanim subjektima.
- Tehnika zaključivanja ovoga ugovora je ista kao i kod ostalih, putem ponude i prihvata. Ugovor se najčešće zaključuje tako što komitent dostavlja špediteru dispoziciju. Dispozicija je u obliku standardizovanog obrasca (formulara) koji štampa špediter i sadrži potrebne rubrike vezane za stvari koje se otpremaju, način otpreme, mjesto, vrijeme i drugo. Radi lakšeg i bržeg zaključivanja ugovora špediter svojim poslovnim partnerima unaprijed šalje kompletne setove tih obrazaca. Ako je dispozicija data na osnovu ponude špeditera, ona se pravno ima smatrati prihvatom ponude. Ukoliko je šalje komitent, bez prethodne ponude špeditera, tada ima karakter ponude. Dakle, dispozicija, može imati značaj ponude ili prihvata ponude, pa čak i uputstva ako je data nakon zaključenja ugovora.

- U poslovnoj praksi je uobičajeno, na čemu insistiraju i opšti uslovi poslovanja, da se ponuda i prihvata kod ugovora o špediciji daju u pisanoj formi. Ako se ne daju u pisanom obliku onda za zaključenje ugovora važe opšta pravila obligacionog prava. U našem pravu, ugovor o špediciji se može zaključiti i prećutno, u slučaju da špediter primljenu dispoziciju (ponudu) odmah ne odbije. Ugovor se, takođe, smatra zaključenim kad špediter primi dispoziciju, a između stranaka već postoji generalni ili okvirni ugovor o pružanju špediterskih usluga, pa komitent shodno tom ugovoru izda dispoziciju (ZOO, član 42). Dispozicija se može odnositi na vršenje jedne ili više tačno određenih špediterskih usluga (specijalni nalog), kao i na obavljanje svih usluga špedicije za jednog komitenta i važi do opoziva odnosno otkaza (generalni nalog).

- **2. Špeditorske isprave**

- Na zahtjev komitenta, a poslije zaključenja ugovora o špediciji, špediter može izdati određene isprave. Te isprave predstavljaju pravne instrumente za regulisanje odnosa između komitenta i njegovih poslovnih partnera, a neke predstavljaju i hartije od vrijednosti. U praksi se najčešće koriste špeditorska potvrda i špeditorska transportna potvrda.
- Špeditorska potvrda (FCR) se izdaje nakon što je špediter primio stvari od komitenta. Ona predstavlja dokazno sredstvo da je roba primljena na otpremu u “naizgled dobrom stanju”, s tim što špediter može staviti primjedbe na robu i ambalažu. Potvrda sadrži: ime komitenta, mjesto prijema, mjesto opredjeljenja i ime adresata te oznaku vrste i količine robe. Ukoliko komitent mijenja svoj nalog on mora vratiti špediteru original potvrde.

- Špediterska transportna potvrda (FCT) ima veći značaj jer predstavlja dokazno sredstvo, ne samo da je roba primljena na otpremu nego i da je špediter zaključio ugovor o prevozu te da je robu predao na prevoz. Zato ova potvrda, pored podataka koje sadrži prethodna potvrda (FCR), sadrži informacije o prevoziocu, prevoznom putu i načinu prevoza. I na ovoj potvrdi špediter može upisati svoje primjedbe koje se odnose na “spoljnje stanje” stvari i ambalažu.
- Obje potvrde su autorizovane od strane FIATA, a ne predstavljaju hartije od vrijednosti, mada u pogledu špediterske transportne potvrde postoje i drugačija mišljenja. U poslovnoj praksi značajno je to: obje potvrde, uz prezentaciju ugovora o špediciji, predstavljaju vjerodostojne isprave za sva plaćanja putem dokumentarnog robnog akreditiva. Na tim potvrdama mogu se štampati opšti uslovi poslovanja špeditera, što se redovno čini, tako da se ujedno rješava i pitanje primjene opštih uslova na konkretni ugovor o špediciji.

- U međunarodnoj špediciji prilikom kombinovanog prevoza stvari koristi se, ali još uvijek nedovoljno, špediterski konosman za kombinovani transport (FBL) koji je takođe sastavila FIATA (novi tekst se primjenjuje od 01. januara 1988.). Ovaj špediterski dokument ima osobine hartije od vrijednosti i daje mogućnost trgovine stvarima datim na otpremu (prenos prava na njima) te predstavlja vjerodostojnu ispravu kod plaćanja dokumentarnim robnim akreditivom. Špediterski konosman pojačava odgovornost samog špeditera jer on preuzima odgovornost za rad transportera što je veoma značajno kod kombinovanog prevoza, pošto učestvuju više prevozilaca. Pitanje subjekta odgovornosti se znatno pravno pojednostavljuje time što se sva odgovornost zasniva na jednom dokumentu, špediterskom konosmanu.

- **3. Bitni elementi ugovora**

- Bitni elementi ovoga ugovora, po prirodi posla, su stranke, predmet špeditorske usluge i cijena usluge. Voljom stranaka mogu se odrediti i drugi sastojci ugovora kao bitni.
- Stranke kod ugovora o špediciji su komitent i špeditorska organizacija (špediter). Komitent ili nalogodavac je lice koje angažuje špeditera da za njegov račun izvrši otpremu, odnosno dopremu određenih stvari. Najčešće su to proizvođači koji su svoje proizvode (gotove proizvode, sirovine, repromaterijal) već prodali određenom kupcu ili kupcima.

- Poslovima špedicije bave se trgovačka društva koja su registrovana za tu djelatnost. U ekonomskom smislu, špedicija spada u uslužnu djelatnost. Podjela špediterskih društava može se izvršiti po raznim kriterijima. Prema glavnoj špediterskoj djelatnosti dijele se na pomorska ili lučka i kontinentalna, a prema teritoriji djelovanja na društva za domaću i za međunarodnu špediciju, zatim, na lokalna i centralna. Najčešće se registruju istovremeno i za domaću i za međunarodnu špediciju, jer savremeni proces rada špeditera zahtijeva da se prati roba na cijelom prevoznom putu, bez obzira na državne granice i transportna sredstva. To se postiže i aranžmanima sa špediterima iz raznih zemalja (korespondentima) ili otvaranjem filijala, zastupstava. Savremena organizacija rada špediterskih društava je takva da se špediterska djelatnost kombinuje sa prevozom. Špediter obavlja i transportne usluge (potpuna špedicija).
- Predmet ugovora o špediciji su pravne i fizičke radnje koje špediter preduzima u cilju prijema, prevoza i predaje stvari. Tu spadaju ove radnje: zaključivanje ugovora o prevozu sa prevoziocem ili prevoz robe od špeditera; zaključivanje ugovora o osiguranju; zaključivanje ugovora o uskladištenju ili samo skladištenje stvari ako špediter ima vlastita skladišta; zaključivanje ugovora o kontroli kvaliteta, kvantiteta i drugih svojstava robe; obavljanje carinskih i drugih radnji (formalnosti); utovar, pretovar ili istovar stvari; sortiranje, presortiranje, pakovanje, prepakiranje; pribavljanje odgovarajućih dokumenata i isprava, i drugo. Koje će pravne i fizičke radnje špediter obaviti zavisi od: ugovora sa komitentom, odnosno komitentovog naloga (generalni ili specijalni nalog), prirode špediterskog posla (domaća ili međunarodna špedicija) te poslovnih običaja koji određuju "ostale uobičajene poslove i radnje".
- Naknada (provizija) predstavlja cijenu špediterovih usluga. Ona može biti određena ugovorom, tarifom ili drugim aktom špeditera, a ako nema ni toga cijenu određuje sud (ZOO, član 839). Ugovorom se može predvidjeti jedinstven iznos koji obuhvata: naknadu za špediterske usluge uključujući sve troškove učinjene radi izvršenja naloga o otpremanju stvari (forfetni stav).

- **III - OBAVEZE I PRAVA STRANAKA**

- **1. Obaveze špeditera**

- **1.1. Postupanje sa pažnjom savjesnog i urednog privrednika**

- Špediter je dužan “u svakoj prilici postupati kako to zahtijevaju interesi nalogodavca i sa pažnjom urednog privrednika” (ZOO, član 832). Ova obaveza je opšte prirode i podrazumijeva da se špediter u izvršavanju svojih obaveza pridržava zakona, opštih uslova poslovanja, ugovora i poslovnih običaja. Pažnja urednog privrednika se procjenjuje objektivno: špediter djeluje lege artis u skladu sa pravilima objektivnog prava i poslovnim običajima pri čemu uvijek vodi računa o pravilima struke (branše). Načelo savjesnosti i poštenja se primjenjuje uvijek kada nisu precizirane određene obaveze špeditera a to se procjenjuje u svakoj pojedinoj situaciji. Pažnju dobrog i urednog privrednika špediter treba da manifestuje u izvršavanju svih pravnih i faktičkih radnji i u odnosima sa svim subjektima sa kojim stupa u pravne odnose - vozarom, skladištarom, osiguravateljem, te licima koja angažuje neposredno na izvršavanju određenih radnji.

- **1.2. Rad po uputstvima**
- Špediter je dužan izvršiti nalog komitenta i postupati onako kako je njime predviđeno. Pridržavati se mora uputstava komitenta o putnom pravcu, sredstvima i načinu prevoza “kao i ostalih uputstava dobijenih od nalogodavca” (ZOO, član 833). Komitent svoja uputstva daje, prvenstveno, dispozicijom, ali može i na drugi način o čemu, obično, postoje odredbe u opštim uslovima poslovanja špeditera. Uputstva mogu biti data sa većim ili manjim ograničenjima (imperativni ili indikativni nalozi), a za njihovo tumačenje, u svakom pojedinom slučaju, značajne su odredbe koje se odnose na naloge u komisionarskom poslu. Pošto se na ugovor o komisionu primjenjuju pravila o nalogu treba uzeti u obzir i ta pravila (ZOO, član 751-753).

- Obaveza je špeditera da upozori nalogodavca na nedostatke u njegovom nalogu, a naročito na one koji ga izlažu većim troškovima ili šteti. Svoje upozorenje je dužan dati bez odlaganja (ZOO, član 830). Kada su uputstva komitenta nepotpuna, nejasna, protivrječna ili se po njima ne može postupati, špediter će tražiti nova (dodatna) uputstva. Ako za nove instrukcije nema vremena ili je to, pak, nemoguće onda će špediter postupati u svemu “kako to zahtijevaju interesi nalogodavca” (ZOO, član 833). U svakoj pojedinoj situaciji špediter procjenjuje da li je moguće postupati po uputstvima, te da li je moguće dobiti nova (dodatna) uputstva. Ako sve to nije moguće, radiće bez uputstava uz ograničenje da njegovo postupanje bude u skladu sa interesima komitenta.
- U slučaju odstupanja od naloga, špediter je obavezan o tome obavijestiti komitenta, bez odlaganja, odnosno čim je moguće po redovnom toku stvari. To se procjenjuje u svakoj konkretnoj situaciji. Za slučaj odstupanja od dobijenih uputstava (prvobitnih ili dodatnih) odgovornost špeditera je znatno strožija. Odgovara za štetu nastalu i uslijed više sile, osim ako dokaže da bi se šteta dogodila sve i da se pridržavao datih uputstava (ZOO, član 833).

- **1.3. Zaključivanje ugovora za komitenta**

- Špediter pravno djeluje u svoje ime a za račun komitenta. U izvršenju otpreme odnosno dopreme stvari on koristi usluge drugih subjekata. Sa njima zaključuje ugovore jer je špediter organizator (“arhitekta”) svih tih operacija.
- Zakon u prvi plan ističe njegovu obavezu da zaključi ugovor sa prevoziocem o prevozu stvari, osim ako se ne radi o punoj špediciji. Tako se špediter u brodarskom ugovoru može pojaviti: kao pošiljalac, kao krcatelj, primalac ili uopšte, kao korisnik prevoza. Osim ugovora o prevozu, špediter zaključuje ugovor sa osiguravateljem o transportnom osiguranju stvari, ugovor sa organizacijom za kontrolu kvaliteta i kvantiteta i drugih svojstava stvari, ugovor o skladištenju, ugovore o utovaru ili istovaru, pakovanju, sortiranju stvari i druge.
- Kada je špediteru data dispozicija za otpremu ili dopremu stvari, ima se smatrati da mu je dato i ovlaštenje za plaćanje vozarine i drugih troškova koji nastanu, i dužan je da ih podmiri. U tom smislu je konstituisano zakonom njegovo pravo na predujam (avans), na ime troškova za izvršenje naloga o otpremanju stvari (ZOO, član 841).

- Prilikom zaključenja ugovora sa trećim licima špediter mora voditi računa o izboru prevozioca, osiguravatelja, skladištara i drugih lica koja angažuje. Zatim da u tim ugovorima i svojim faktičkim radnjama zaštiti i obezbijedi ostvarivanje prava komitenta prema tim subjektima (izvrši pregled robe, sastavljanje zapisnika, izvrši kontrolu troškova i drugo).
- Špediter je, prema opštim uslovima poslovanja, najčešće ovlašten da zaključi ugovor sa prevoziocem na uobičajenom tipskom formularu. Klauzule toga ugovora koje se odnose na ograničenje odgovornosti prevozioca istovremeno obavezuju komitenta. Stoga, ukoliko komitent želi isključenje pravila o ograničenju odgovornosti prevozioca, mora to blagovremeno saopštiti špediteru kako bi on mogao postupiti po uputstvima.

- **1.4. Izbor prevoznog puta (instradacija)**

- Instradacija obuhvata određivanje prevoznog puta, transportnog sredstva i načina transporta od strane špeditera. Obaveza postoji kada komitent nije odredio elemente za transport stvari koje se otpremaju odnosno dopremaju. Prevozni put, prevozno sredstvo i način prevoza špediter će odrediti onako “kako zahtijevaju interesi nalogodavca u datom slučaju” (ZOO, član 833). Prilikom njihovog određivanja on će voditi računa o sigurnosti puta, brzini i ekonomičnosti prevoza i prirodi stvari koja se prevozi. U svakom pojedinom slučaju on će kombinovati te elemente da bi prevoz bio najpovoljniji za komitenta. Ako je komitent djelimično odredio elemente prevoza, špediter je dužan na osnovu njih odrediti druge potrebne elemente prevoznog puta ili da ih dopuni.
- Izvršavanje ove obaveze podrazumijeva dobro poznavanje prevoznog puta, odnosno okolnosti koje se mogu desiti na tom putnom pravcu, poznavanje režima saobraćaja i saobraćajnih tarifa, administrativno-pravnog režima kod prelaza državne granice i drugo. Špediter će izbjegavati prevozni put koji zahtijeva pretovare i druge manipulacije stvarima. Priroda same robe, lomljivost, sklonost truljenju ili rđanju, kao i druga svojstva, imaće uticaja na izbor prevoznog puta.
- U međunarodnoj špediciji, instradacija daje mogućnost domaćim špediterima da angažuju domaće prevoznike, sredstva i radnu snagu. Angažovanjem domaćih kapaciteta izbjegavaju se devizna plaćanja.

- **1.5. Čuvanje stvari i zaštita prava**

- Špediter je obavezan čuvati stvari svoga komitenta saglasno ugovoru, prirodi stvari i drugim okolnostima koje mogu nastati u izvršavanju otpreme odnosno dopreme. S obzirom na tu obavezu, u pravnoj teoriji ima mišljenja da ovaj ugovor sadrži elemente ugovora o ostavi.
- Ako stvar, koja je data na otpremu, nije upakovana ili postoje manjkavosti u pakovanju (s obzirom na vrstu stvari, način prevoza i prevozni put) kao i kada stvar nije spremljena za prevoz, dužnost je špeditera da na sve to upozori komitenta. No, ukoliko bi čekanje da komitent otkloni nedostatke prouzrokovalo za njega štetu, zakonska je obaveza špeditera da sam pristupi i otkloni nedostatke (upakuje ili prepakuje robu odnosno pripremi je za transport). Obaveza špeditera temelji se na pravnoj pretpostavci da je on specijalizovan i stručan privrednik za poslove otpreme i dopreme. Na strani komitenta je obrnuta pretpostavka, inače, ne bi angažovao špeditera. Špediter može koristiti usluge druge specijalizovane organizacije za izvršenje tih radnji.

- U izvršavanju ove obaveze špediter može stvari uskladištiti u svom ili javnom skladištu. On to može učiniti i bez posebnog naloga komitenta, naročito, ako je potrebno pakovanje ili sortiranje stvari te popravak ambalaže. Opšti uslovi poslovanja, najčešće, kažu: o uskladištenju stvari špediter je dužan obavijestiti komitenta, osim u slučaju kada se stvari skladište u “uobičajeno skladište ili kod uobičajenog preduzeća”; stvari se mogu uskladištiti i na otvorenom prostoru ako je uobičajeno da se tako skladište.
- Špediter je dužan preduzeti sve radnje prema trećim licima (prevoziocu, skladištaru, ostalim angažovanim licima) u cilju zaštite prava komitenta. U tom smislu on će pribaviti odgovarajuća dokumenta i druga dokazna sredstva (sačiniti na vjerodostojan način zapisnik o manjku ili stanju robe, prekontrolisati obračun troškova pojedinih usluga). Takvim rezervisanjem prava komitent može lakše i brže ostvariti svoj zahtjev prema trećem licu. Bez izričitog naloga komitenta špediter ne može podnijeti odštetni zahtjev niti voditi spor.

- **1.6. Osiguranje stvari**

- Ova obaveza dolazi u obzir samo kada je izričito ugovorom predviđena (ZOO, član 837). Kada je izdata špediterska transportna potvrda (FCT) u njoj redovno stoji klauzula: da li je ili ne špediter u obavezi osigurati pošiljku. Špediterska transportna potvrda traži da se nalog za osiguranje pošiljke daje u pisanoj formi.
- Osiguranje obuhvata samo osiguranje pošiljke (kargo) i u tome smislu zakon je izričit. Obaveza osiguranja od strane špeditera ne obuhvata osiguranje prevoznog sredstva (kasko osiguranje). Moguće je, što se i čini u nekim granama saobraćaja, kombinovati kasko i kargo osiguranje, ali se to mora izričito ugovoriti.
- Kada želi osigurati pošiljku, komitent to ugovara sa špediterom i određuje rizike koji se osiguranjem pokrivaju. Ako ugovorom nisu određeni rizici onda je špediter, po našem pravu, dužan da pošiljku osigura od “uobičajenih rizika” (ZOO, član 837). Koji su to uobičajeni rizici cijeni se s obzirom na vrstu prevoza, putni pravac i prirodu stvari. Uobičajeni rizici su, u osnovi, oni koji imaju karakteristike osnovnih rizika u pravu osiguranja.
- Ako za pojedine pošiljke (robu) postoji obavezno osiguranje, špediter je dužan izvršiti osiguranje jer se njegova obaveza zasniva na zakonu. U našem pravu, za razliku od nekih drugih (njemačko, austrijsko) ne postoji osiguranje špedicije.

- **1.7. Izvršenje carinskih radnji i plaćanje carine**
- Za ovu obavezu špeditera, po našem pravu, postoji pravna pretpostavka, osim ukoliko nalogom za otpremu stvari preko državne granice nije drugačije određeno (ZOO, član 835). Ti poslovi se ne moraju povjeriti špediteru, nego ih može obaviti sam komitent, prevoznik ili neko drugo lice.
- Špediteru se redovno, povjerava carinjenje stvari. Za te poslove on je stručan jer prati i poznaje carinske propise i tarife i, što je veoma važno, carinske olakšice.
- Poznaje svu tehniku i postupke carinjenja čime se obezbjeđuje jednostavnije i brže obavljanje tih operacija. Špediter je dužan od komitenta zatražiti potrebna dokumenta za stvari (ateste, fitopatološke potvrde, potvrde o porijeklu stvari, težinske liste i drugo). Prema opštim uslovima poslovanja špediter ne odgovara za tačnost i vjerodostojnost tih dokumenata, niti u slučaju kolizije između podataka unešenih u dokumenta i stvarnog stanja robe. Ako se carinjenje stvari ne može izvesti ili postoje određene smetnje, špediter će o tome odmah obavijestiti komitenta, a ako je potrebno tražiće instrukcije. Inače, špediter određuje mjesto carinjenja stvari ukoliko komitent u nalogu nije naznačio.

- **1.8. Polaganje računa**

- Iz prirode špediterskog odnosa slijedi da je on dužan nakon obavljenih svih pravnih i fizičkih radnji položiti račun komitentu, tj. izvršiti obračun troškova i predati sva dokumenta (ZOO, član 838). Dužan mu je predati i sva dokazna sredstva, ako ih ima, na osnovu kojih bi komitent mogao ostvariti svoja prava prema trećim licima (zahtjev iz osnova rezervisanih prava). Polaganje računa je bitno kako bi komitent mogao izvršiti uvid u troškove te ih provjeriti, a ako je potrebno da uloži prigovor špediteru. Ova obaveza ne dolazi u obzir kada je ugovoren forfetni stav.
- Polaganje računa je posljednja obaveza špeditera. Špediter je dužan položiti račun i u toku samog izvršenja naloga, uvijek, kada komitent to zatraži (ZOO, član 838). Nije propisana forma polaganja računa. U poslovnoj praksi, najčešće se čini pismeno u vidu ispunjenja odštampanog obrasca (formulara) sa odgovarajućim klauzulama.
- Špediter je dužan predati komitentu sve što je primio po osnovu izvršenog posla, a to znači i refakcije (povlastice prevozioca). U međunarodnoj špediciji praksa je da se refakcije dijele između komitenta i špeditera.
- Kod komisionog istupanja špeditera (u svoje ime a za račun komitenta) postoji određena nesaglasnost pravnih i ekonomskih efekata, kao što je slučaj i kod ugovora o komisionu. Primjenom pravila ugovora o komisionu (ZOO, član 787), samim polaganjem računa špediter ustupa (cedira) na komitenta potraživanja i prava koja je on stekao prema trećim licima kada je djelovao u svoje ime a za račun komitenta. Pravni značaj ustupanja jeste dovođenje u neposredan pravni odnos komitenta sa trećim licima, tako da komitent može ostvarivati svoja potraživanja, davati prigovore i ostvarivati zahtjeve.

- **2. Obaveze komitenta**

- **2.1. Plaćanje naknade (provizije)**

- Zakonska je obaveza komitenta da, prema ugovoru, plati špediteru naknadu za izvršene usluge, odnosno izvršenje naloga. Ako visina provizije nije određena ugovorom onda se ona plaća prema tarifi ili drugom opštem aktu špeditera, ukoliko oni postoje. Ne može li se odrediti provizija ni na takav način pravilo je da proviziju određuje sud (ZOO, član 839). Prema zakonu i opštim uslovima poslovanja špeditera, komitent ostaje u obavezi platiti naknadu i u slučaju da je ugovoreno da će proviziju platiti primalac, pa ovaj to odbije.
- Provizija može biti određena u procentu ili u apsolutnom iznosu. Provizija obuhvata cijenu špediterovog rada, usluga i sve režijske troškove koje on ima u izvršenju naloga.
- Špediter može zahtijevati naplatu provizije kada stvari preda prevoziocu (njemačko pravo), kada se izvrši prevoz stvari (francusko pravo), a po našem pravu, “kada špediter izvrši svoje obaveze iz ugovora o špediciji” (princip posljednje prestacije), što je faktičko pitanje u svakom konkretnom slučaju (ZOO, član 840).
- Kada komitent odustane od ugovora, špediter ima pravo na sve troškove i srazmjeran dio naknade za do tada izvršen rad, radnje ili dio radnji (ZOO, član 828). I naknada štete može doći u obzir, ako je odustankom od ugovora špediter pretrpio određenu štetu, što se prosuđuje po opštim pravilima obligacionog prava.
- U određenim situacijama može doći do kumulacije zahtjeva. To je slučaj kada špediter istovremeno vrši i prevoz stvari (potpuna špedicija). Špediteru tada pripada naknada na ime prevoza (prevoznina), jer u tome dijelu ima status prevozioca i naknada za usluge špedicije (provizija) za radnje u kojima je djelovao kao otpremnik.

- **2.2. Plaćanje troškova i novčanog predujma (avansa)**
- Pored provizije komitent je u obavezi špediteru da naknadi i sve troškove koje je ovaj imao u izvršenju ugovora. I logično je da ih snosi komitent pošto se otprema ili doprema vrši po njegovom nalogu i u njegovu korist. U obzir dolaze svi troškovi koji se prema redovnom toku stvari imaju smatrati nužnim i korisnim, bez kojih se ne bi mogao izvršiti nalog komitenta. Polazeći od obaveza špeditera, koje su izložene, komitent će snositi i druge troškove koje je špediter napravio u pripremanju stvari za prevoz (troškovi pakovanja, prepakivanja, presortiranja i drugi). Sigurno je da ne mora platiti troškove koji nisu bili nužni i korisni ili koji su nastali zbog špediterove nepažnje, a što se utvrđuje u svakom pojedinom slučaju.
- Plaćanje troškova dospijeva “odmah”, jer špediter može zahtijevati njihovo plaćanje nakon što ih je učinio (ZOO, član 841). U pogledu dospijeća obaveze plaćanja troškova postoji razlika u odnosu na dospijeće plaćanja provizije pošto ovdje ne važi princip posljednje prestacije. Ako komitent odustane od ugovora dužan je naknaditi špediteru sve troškove koje je ovaj imao u izvršenju naloga do momenta odustanka (ZOO, član 828).

- Zakonsko je pravo špeditera da od komitenta zahtijeva unaprijed plaćanje predujma (avansa) za troškove koji su potrebni u izvršavanju otpreme odnosno dopreme stvari. Isključivo je pravo špeditera hoće li ili ne kreditirati komitenta. Komitent unaprijed uplaćuje (avansira) novčana sredstva u iznosu očekivanih troškova u valuti u kojoj očekuje troškove. Opšti uslovi poslovanja, najčešće, polaze od toga da je aktom davanja dispozicije komitent preuzeo na sebe obavezu: da unaprijed predujmi novčani iznos sredstava koji se odnosi na plaćanje vozarine, dažbina i drugih troškova koji proizlaze iz date dispozicije.

- **2.3. Obavještanje o opasnim stvarima i dragocjenostima**
- Kada preda na otpremu stvari kojima bi mogla biti ugrožena sigurnost ljudi ili dobara, ili bi, zbog opasnih osobina tih stvari, mogla biti nanesena šteta, komitent je obavezan obavijestiti špeditera (ZOO, član 843). Na osnovu toga špediter je dužan da preduzme dodatne mjere u pogledu čuvanja tih stvari, a posebno da o tome obavijesti prevozioca. U nekim vrstama transporta prevozioca ima ovlaštenje da uništi ili istovari opasne stvari, ako mu njihova svojstva nisu blagovremeno saopštena.
- Ako se u pošiljci nalaze dragocjenosti, hartije od vrijednosti, plemeniti metali ili druge skupocjene stvari, “komitent je obavezan o tome obavijestiti špeditera i saopštiti mu njihovu vrijednost u času predaje” (ZOO, član 843). Svojstva i vrijednost ovih stvari utiču na visinu špediterove provizije, visinu osiguranja, visinu prevoznine, a ugovori o prevozu često se zaključuju uz posebne kondicije.

- **IV - ODGOVORNOST I OBEZBJEĐENJE POTRAŽIVANJA**
- **1. Odgovornost špeditera**
- Prilikom analize odgovornosti špeditera bitno je razlikovati sljedeće: a) odgovornost špeditera za svoje sopstvene radnje, b) odgovornost špeditera za treća lica, vodeći pri tome, posebno, računa da li je u pitanju podšpediter ili međušpediter i c) odgovornost špeditera kada on ima pravni status prevozioca, transportera ili skladištara. Razumije se, sve pod uslovom da špediter nije izdao špediterski konosman za kombinovani transport (FBL), jer tada postoji jedinstvena odgovornost samog špeditera po osnovu te hartije od vrijednosti, ili da nije ugovoren forfetni stav.

- Za svoje radnje špediter odgovara po sistemu subjektivne odgovornosti, s tim što se njegova krivica uvijek pretpostavlja. I ovdje vrijedi opšte pravilo obligacionog prava o dokazivanju suprotnog, pa špediter može upotrijebiti dokazna sredstva da sa sebe skine krivicu, a time i odgovornost. Odgovornost špeditera može se postaviti zbog neizvršenja ili neurednog izvršenja ugovora o špediciji, odnosno nesavjesnog postupanja u izvršavanju naloga komitenta. Visinu štete dokazuje komitent na osnovu deklarisanе vrijednosti stvari predatih na otpremu odnosno dopremu. Sporno je u teoriji da li komitent ili špediter mogu dokazivati suprotno: da deklarisanа vrijednost stvari nije realno utvrđena. Špediter odgovara i za radnje subjekata i lica koja imaju status njegovih pomoćnika i predstavnika ili radnika jer se njihove radnje pravno imaju smatrati radnjama špeditera.
- Špediter neće odgovarati ako dokaže da je šteta nastala uslijed više sile, događaja koji se kvalifikuje kao slučaj, prirode i svojstava stvari ili radnji lica za koje on ne odgovara. Ne odgovara za radnje i propuste komitenta i njegovih ugovornih partnera.

- Kada se radi o odgovornosti špeditera za treća lica sa kojima je zaključio ugovore, postoje velike razlike u nacionalnim pravima. Prema francuskom pravu, koje je sa stanovišta odgovornosti špeditera i najstrožije, špediter odgovara za rad trećih lica, tj. za sve vrijeme od trenutka prijema stvari do njihove predaje primaocu u mjestu opredjeljenja. Po njemačkom pravu, špediter odgovara za izbor trećih lica, ali se može ugovoriti i odgovornost za njihov rad. Švajcarsko pravo predviđa odgovornost za rad prevoznika, u granicama regresnog zahtjeva, a za izbor ostalih trećih lica. U anglosaksonskom pravu, špediter djeluje kao jedna vrsta agenta, u ime i za račun komitenta, pa se pravni odnos neposredno zasniva između komitenta i trećih angažovanih lica.
- U našem pravu prihvaćen je njemački sistem. “Špediter odgovara za izbor prevozioca, kao i za izbor drugih lica sa kojima je u izvršavanju naloga zaključio ugovor” (skladištara, lučkog stivadora i drugih). Pravilo je dispozitivne prirode jer špediter ugovorom sa komitentom može preuzeti odgovornost “i za rad trećih lica” (ZOO, član 834). Radnje koje špediter preduzima prema trećim licima u cilju rezervacije, obezbjeđenja, prava svoga komitenta (sastavljanje zapisnika o stanju stvari, ulaganje prigovora, reklamacije) imaju se smatrati kao njegove sopstvene radnje.

- Glavni špediter, koji je zaključio ugovor sa komitentom, može angažovati podšpeditera i međušpeditera. Između podšpeditera i međušpeditera postoje bitne razlike koje se ogledaju u osnovu angažovanja i odgovornosti prvog, glavnog špeditera, za njih.
- Podšpediter je drugi špediter, profesionalac iste struke kao i glavni špediter, koga u izvršavanju naloga komitenta angažuje glavni špediter. Umjesto da sam izvrši nalog, glavni špediter, ali ne i komitent, taj rad povjerava nekom drugom špediteru. Osnov angažovanja je isključivo volja glavnog špeditera o čemu se komitent obično samo obavještava. Podšpediter je pomoćnik glavnog špeditera, koji i dalje ostaje u pravnom odnosu sa komitentom, pa se pravno smatra da glavni špediter izvršava nalog komitenta. Stoga je i usvojeno pravilo da za rad svoga pomoćnika, podšpeditera, komitent odgovara glavni špediter. Zakon je u tome izričit: “Otpremnik koji izvršenje naloga povjeri drugom otpremniku umjesto da ga sam izvrši, odgovara za njegov rad” (ZOO, član 834). Zakonska odgovornost glavnog špeditera za podšpeditera ne može se ugovorom isključiti niti ograničiti.

- Međušpediter je, takođe, drugi špediter i stručnjak iste branše, koga glavni špediter angažuje iz reda svojih “korespondentnih” špeditera u cilju racionalnije i ekonomičnije otpreme odnosno dopreme stvari. Angažuje se na osnovu izričitog ili prećutnog ovlaštenja komitenta ili, pak, “ako je to očigledno u interesu komitenta” (ZOO, član 834). Osnov angažovanja međušpeditera jeste ovlaštenje komitenta ili faktička činjenica (očigledan interes) što nije slučaj kod podšpeditera. Stoga postoji i bitno drugačiji sistem odgovornosti glavnog špeditera za međušpeditera. Glavni špediter odgovara samo za izbor, ne i za rad, međušpeditera. Pravilo je dispozitivne prirode te glavni špediter ugovorom sa komitentom može preuzeti odgovornost i za rad međušpeditera, dakle, da pojača svoju odgovornost.
- U nekim slučajevima špediter vrši i prevoz stvari (puna špedicija) ili skladišti stvari u vlastitom skladištu, što se često dešava kod zbirne špedicije. Kada špediter prevozi ili skladišti stvari, on u obavljanju tih poslova ima status transportera odnosno skladištara i na njega se primjenjuju pravila koja važe za te subjekte, za slučaj oštećenja ili gubitka stvari odnosno zakašnjenja. Zato je sa stanovišta odgovornosti bitno jasno utvrditi: do kojega momenta je špediter djelovao u funkciji špeditera, a od kojega kao prevozilac ili skladištar.
- Opšte je pravilo u našem pravu da se zakonska pravila o odgovornosti špeditera za treća lica “ne mogu ugovorom isključiti niti ograničiti” (ZOO, član 834). Minimalna zakonska odgovornost za treća lica, ispod koje se ne može, jeste odgovornost za njihov izbor, a za podšpeditera za rad. Odgovornost za sopstvene obaveze špeditera, koje proističu iz imperativnih zakonskih pravila, ne bi se mogle isključivati ili ograničavati. Ugovaranje klauzula o neodgovornosti tzv. egzoneracionih klauzula je nedopušteno. U poslovnoj praksi, ograničavanje odgovornosti špeditera manifestuje se kroz široko tumačenje instituta više sile, prebacivanje tereta dokazivanja na komitenta, određivanje unaprijed obima špediterove odgovornosti.

- **2. Obezbjedenje potraživanja špeditera**

- U cilju obezbjeđivanja potraživanja koja je stekao izvršavanjem ugovora o špediciji (provizija i troškovi) špediter ima pravo koristiti zakonsko založno pravo i pravo retencije (pridržaja). Ta prava se ugovorom ne mogu isključiti.
- Korištenje ovih prava je ograničeno u pogledu objekta i vremena. Prava zaloge i retencije se protežu na stvari iz ugovora o špediciji iz kojega potiče samo potraživanje. Između njih treba da postoji pravni koneksitet. Za ostvarivanje potraživanja iz jednog ugovora, špediter ne može upotrijebiti pravo zaloge i retencije na stvarima do kojih je došao u državinu izvršavajući drugi ugovor o špediciji istog komitenta. U pogledu vremena korištenja ovih prava važi pravilo: špediter se njima može služiti sve dok stvari drži u svojoj fizičkoj vlasti (ima državinu) ili dok ima u rukama ispravu pomoću koje može raspolagati stvarima (ZOO, član 846). Sadržina prava zaloge i retencije ista je kao i kod ostalih ugovora.
- Ako je u izvršavanju jednog ugovora učestvovalo više špeditera, kasniji špediter je dužan starati se o ostvarivanju potraživanja prethodnih špeditera. U slučaju da posljednji špediter isplati prethodnom špediteru i prevozniku njihova potraživanja koja oni imaju prema nalogodavcu (komitentu) tada na njega prelaze, po zakonu, i sva njihova potraživanja (zakonska subrogacija) kao i pravo zaloge (ZOO, član 846).

- **V - POSEBNI SLUČAJEVI ŠPEDICIJE**
- **1. Fiksna (forfetna) špedicija**
- Kada zahtijevaju interesi komitenta i špeditera, ugovora se fiksna ili forfetna špedicija. Fiksna špedicija se nikada ne pretpostavlja nego se izričito ugovara, jer su njena pravna dejstva bitno drugačija i za komitenta i za špeditera. Obično se ugovara posebna klauzula koja se u poslovnom svijetu naziva “forfetni stav” ili kraće “forfet”.
- Dvije su osnovne pravne karakteristike fiksne špedicije. Prva, ugovara se naknada u fiksnom iznosu i druga karakteristika, špediter, po zakonu, odgovara za rad prevozioca i trećih lica koja je angažovao u izvršenju naloga komitenta. Fiksna naknada je ukupna novčana svota koja obuhvata proviziju špeditera, vozarinu prevozioca i sve ostale troškove (osiguranja, uskladištenja, carina i drugih javnih dažbina i sl.). Fiksni iznos sadrži sve izdatke komitenta za konkretni posao špedicije. Ugovorom se može predvidjeti da fiksna naknada (forfetni stav) ne obuhvata sve naprijed navedene stavke. Ako je ugovorena fiksna naknada, a nije specificirano šta obuhvata, pretpostavlja se da obuhvata sve naknade i sve troškove vezane za realizaciju tog ugovora o špediciji (ZOO, član 844).
- Čim je ugovorena fiksna naknada, špediter strožije odgovara - za rad trećih lica, i to je zakonska odgovornost koja se ne može ugovorom isključiti. Smisao pojačane odgovornosti špeditera jeste u tome da u ovakvim slučajevima više vodi računa o stručnosti i kvalitetu rada lica koja angažuje. Inače, blaža odgovornost (samo za izbor) mogla bi imati za posljedicu da špediter prilikom angažovanja trećih lica preferira cijenu njihovih usluga, a zapostavi kvalitet.

- **2. Zbirna (skupna) špedicija**

- Zbirna ili skupna špedicija podrazumijeva takvu organizaciju otpreme stvari kada špediter skuplja (sabire) pojedinačne pošiljke od različitih komitenata i formira zbirne toware (pošiljke), koje na osnovu ugovora sa prevoziocem, transportuje u određene putne pravce odnosno odredišta. Umjesto da vrši otpremu svake pošiljke svakog komitenta posebno (odvojeno), on na jednom mjestu, obično u sabirnom centru, formira velike pošiljke (zbirni tovari). Pri tome se redovno ostvaruje saradnja više špeditera koji zajednički prikupljaju robu u sabirni centar.
- Ekonomski značaj zbirne špedicije jeste u sljedećem: prevoz je jeftiniji jer transporter redovno daje izuzetne povlastice pošto bolje i potpunije iskorištava svoje prevozne kapacitete; organizuje se prevoz koji obezbjeđuje primjenu nižeg tarifnog stava (kod željeznice zbirni tovar se prevozi kao kolska, vagoniska, pošiljka jer je njen prevoz jeftiniji od prevoza denčanih pošiljki); manipulacije robom se smanjuju, a time i troškovi; ostvaruje se veća poslovna saradnja špeditera i prevoznika čime se ujednačava praksa i tehnika otpreme uz podizanje kvaliteta. Sam špediter stiče pravo na posebnu dodatnu naknadu, ekstra zaradu.
- Opšte je pravilo u našem pravu, da špediter ima ovlaštenje za organizovanje zbirne špedicije. Isključenje zbirne špedicije mora biti ugovorom predviđeno (ZOO, član 845). Špediter ima pravo na "posebnu dodatnu naknadu" u slučaju da se zbirnom špedicijom postigne pozitivna razlika u vozarini u korist komitenta. Kod zbirne špedicije važi specijalno pravilo o pojačanoj odgovornosti špeditera za rad prevozioca. Naime, špediter odgovara za gubitak ili oštećenje stvari "nastale za vrijeme prevoza", do čega, inače, ne bi došlo da nije organizovana zbirna špedicija (ZOO, član 845).

Literatura

Trifković, Simić, Trivun:

Poslovno pravo - ugovori, vrijednosni papiri i pravo konkurencije, Ekonomski fakultet u Sarajevu, Sarajevo, 2004.godine, str.167-183.